

Taryhda türk-rus gatnaşyklary

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Taryhda türk-rus gatnaşyklary TARYHDA TÜRK-RUS GATNAŞYKLARY

Umuman soňky on ýylda Moskwa bilen Ankaranyň gatnaşyklary hemme ugurda görnüp-eşdilmedik derejede ýygylaşdy we ösdi. Hamana köne duşman ýegre dosta öwrüldi duruberdi.

Milli azat-edijilik urşy döwründe patyşa režimini ýykan bolşewikleriň goldawy bilen başlan gatnaşyklar umuman alanda 2016-njy ýyldaky ýakymsyz wakalar hasap edilmese, ýüz ýyla golaý wagtlap çaknyşyksyz dowam etdi. Soňky on ýylda bolsa, hakyky «şepelere» öwrüldik.

Bu oňyn üýtgeşmeler gowy zat welin, 550 ýyllap dowam eden duşmançylygy, iki tarapyňam adam we ýer ýitgilerini nädip ýatdan çykaryp borka? Aýratynam, täze osmanlyçylar bu meselä nädip gararlar?

Ýüzlerçe ýyllap goňşy, hatda bir ýer-ýurtda ýaşap gelen slawýan gelip çykyşly ruslar bilen türki halklaryň ykbaly biri-biriniň içinden eriş-argaç bolup geçýär.

Elbetde, ikitaraplaýyn gatnaşyklar elmydama dostana bolmady. Çünki iki tarapam beýlekisine basyş edip, öz bähbidini öňe tutup geldi.

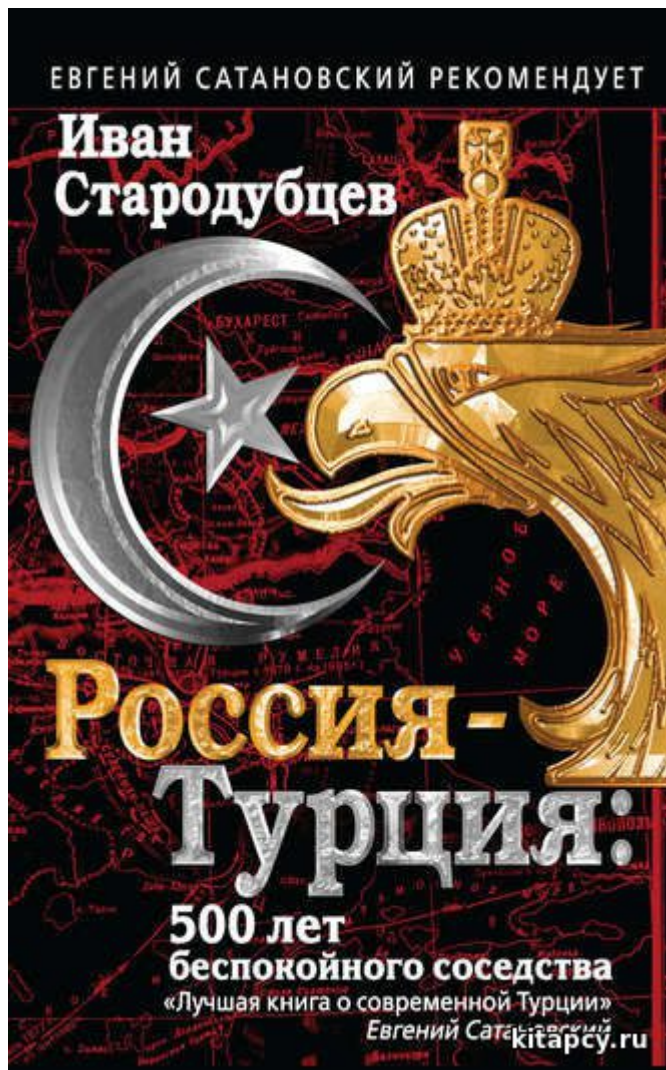
Ine, Patyşa Russiýasynyň hojaýynlary Romanowlar neberesi bilen Türk imperiýasynyň patyşalary osmanlylaryň taryhy gatnaşyklary munuň subutnamasy bolup garşymyzda dur.

Beýleki tarapdan 1917-nji ýylyň Oktýabr rewolýusiýasyndan soň daşary ýurda gaçan intelligensiýanyň we alymlaryň «kommunizm teoriýasyna» garşylyklaýyn nukdaýnazar hökmünde orta atan «ýewraziýaçylyk» teoriýasyny has soňra käbir rus alymlary gaýtadan gozgady.

Lew Gumilýow, biziň günlerimizde bolsa Putiniň geňeşdarlygyny edýän Aleksandr Dugin bu teoriýanyň täze arhitektorlary hökmünde öňe saýlanýarlar.

Gumilýow meselem, rus, türki, mongol halklarynyň doganlygyny öňe sürýärdi. Ol ýazan kitaplary bilen Russiýanyň Çingiz hanyň agtygy Baty han tarapyndan gurlan Altyn Ordanyň mirasdüşeridigini we birentek rusyňam zor bilen ýa-da öz islegleri bilen çokundyrylan tatarlaryň neslindendigini subut etmäge synanyşdy.

Gumilýow aslynda ýalňys hem aýdanokdy. Hatda Russiýa Federasiýasynyň prezidenti Wladimir Putin «Rusyň hamyny soýsaň, aşagyndan tatar çykar» diýmegi halaýar.

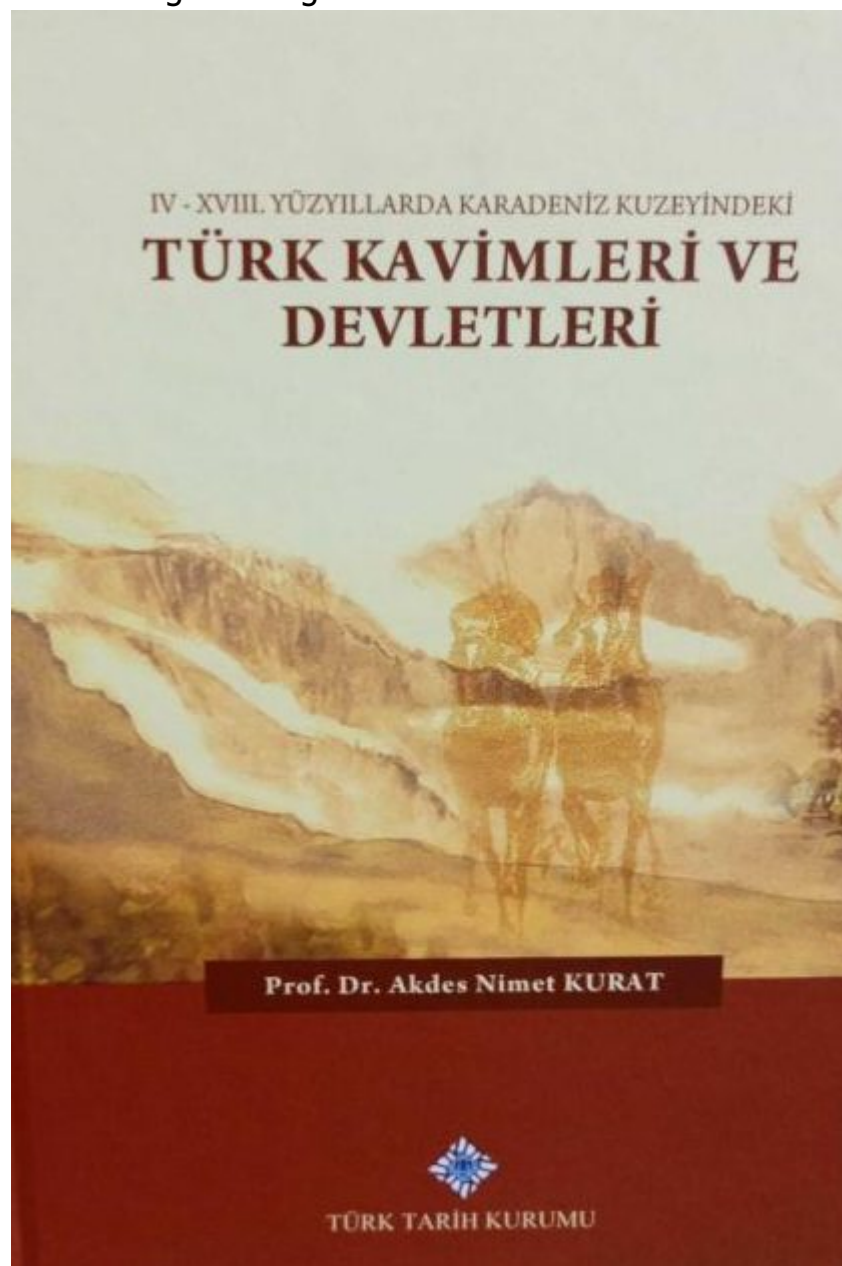
Täze döwrüň ýewraziýaçylyk teoriýasynyň öňbaşçysy Aleksandr Dugin «Meniň pikirimçe Russiýa bilen Türkiýäniň ykbaly we geçmeli ýoly bir. Biz bileleşip hereket etmäge, oňsukly ýaşaşmaga mejburdyrys» diýýär. Hatda ol arada bolan yrsaraşmalara garamazdan «Türkiýe bilen Russiýanyň arasynda uruş turmaz» diýen beýanat hem beripdi. Dugin Eýrany-da şu bileleşige goşasy gelýär.

Soňky 10-15 ýylda Russiýanyň Eýran we Türkiýe bilen ýakynlaşmagynyň şu teoriýa esaslanýandygyny aýdyp bilerismi? Gumanitar, söwda, syýasy gatnaşyklarda taraplaryň öz bähbidini goraýandygy her kime-de mälim. Ine, şular ýaly hyzmatdaşlykdan kim has köp peýda görýär?

Gürjüstanyň iki awtonom oblastyny goparyp alan, Ukrainanyň Krym Awtonom respublikasyny özüne birikdiren we ýurtda graždanlyk uruşyny turzan, Siriýada esasy harby güýje öwrülen Russiýanyň Türkiýe babatda düýp niýeti näme?

Bu soraglara jogap gözlände geçmişe ser salmagyň peýdasynyň boljakdygyna ynanýarys. Maşgala gurlanda-da ýaş çatynjalar

biri-birini ýakyndan tanamaga synanyşýandyr. Çünki olar jigerlerini ýaryp çykan balalarynyň geljegini pikir edýärler. Şonuň üçinem biziň bu gatnaşyklary dürli nukdaýnazarlardan öwrenmegimiz gerek.

Osmanlylar bilen Romanowlar taryhynyň hemme döwründe biri-birleri bilen urşup gelipdir. Bu barada rus we türk taryh kitaplarynda kän gezek ýazyldy. Nädip ýazylmasyn, hut şeýle döwürlerde uruşlar san-sajaksyz adam we mal-mülk ýitgisine sebäp boldy.

Bu ikitaraplaýyn göreş iki ýurduňam öz ideologiýasynyň möhüm bölegine öwrüldi, mekdepleriň okuw programmalaryna girizildi. Diýmek, mekdebe gatnan rus we türk ýaşlarynyň her biri bu meseleler boýunça gaty köp zat öwrendi.

Bu bolsa iki tarapyň biri-birine duşmançylykly we şübheli

seretmegine sebäp boldy. Aslynda taryh boýunça okuw kitaplarynda bu wakalar aýdylmadyk bolanlygynda, taraplar biri-biriniň geçmişini biljegem däldiler.

Meselem, Germaniýada okanlar Ikinji jahan urşy, Gitler, genosid ýaly zatlary bilenok, çünki okuw programmasynda bular agzalanok.

Elbetde, rus diýenimizde, biz Russiýa Federasiýasynyň raýatlaryny göz önünde tutýarys. Etniki ruslardan başga ähli azlyklar-da öz taryhlaryny däl-de, gönüden-göni ruslaryň taryhyny öwrenmeli bolýar.

Netijede beýik rus halkynyň taryhyny iň inçe detallaryna çenli bilýän, meselem Altyn Orda döwrüni «tatar zulumynyň döwri» hökmünde öwrenen tatar çagalarynda milli buýsanç öz-özünden ýok bolýar. Munuňam üstesine, öz ene dillerini-de bilmese, olar üçin tatar, başgyrt, çuwaş ýa-da başga bir etniki azlykdan bolmagyň hiç bir tarapdan manysy galmaýar. Çünki olar özlerini beýik rus milletiniň bir parçasý hasaplaýar. Beýleki etniki atlar bolsa gury at bolup galýar.

Türkiýe-Russiýa gatnaşyklarynyň taryhy IX-X asyrlardan başlaýar. Heniz Moskwa döremezden öň Kiýew Rusy bilen bulgar, suwar, peçeneg, hazar, gypjak ýaly türki bilen gatnaşykda bolnupdyr.

Türk taryhçysy professor Akdes Nimet Kuratyň «Peçenegleriň taryhy», şeýle-de «IV-XIX asyrda Garadeňiziň demirgazygyndaky türki kowumlar we döwletler» atly kitaby şol döwürleriň üstünde durup geçýär.

AKDES NİMET KURAT

PEÇENEKLER

Yayına Hazırlayan: Ahsen BATUR

TÜRK TARİH KURUMU

Baskı
kitapey.ru

XIII asyrda Gündogar slawýanlary ýokarda agzalan türki taýpalardan daşgaryn Çingiz hanyň agtygy Baty han tarapyndan gurulan Altyn Ordanyň häkimiýetiniň astyna girýär.

Iki ýarym asyr dowam eden bu döwri ruslar «tatar zulumynyň döwri» hökmünde ýatlaýarlar. Aslynda paýtagt Saraý rus knýazlyklarynyň içerki işlerine, medeni we dini däp-dessurlaryna goşulmandyr, diňe paç almak bilen çäklenipdir.

Altyn Ordanyň gowşap başlan döwründe gurlan Krymdan başgasy – Gazan (Kazan), Kasym, Aždarhan (Astrahan), Sibir hanlyklary Moskwanyň güýçlenmegi bilen onuň boýunturygy astyna girdiler. Moskwa olardan paç almak bilen çäklenmedi, gaýtam hakyky

zulumyny görkezdi. Emma etniki azlyklar şol döwürleri «rus zulumynyň döwüri» diýip hiç bir ýagdaýda atlandyrybam, öwrenibem bilenok.

Şeýlelik bilen ruslar üçin türk dünýäsinde ýeke-täk bäsdeş – olam Osmanly döwleti galýar. Wagtyň geçmegi bilen ruslar ýyly deňizlere inmek üçin Garadeňiziň kenarlaryna, Kawkaz ýurtlaryna gönükdirler. Iki ýurduň arasynda düýpli çaknyşyklar, uruşlar başlaýar.

Garadeňiziň bir mahallar türk dünýäsine degişli bolan demirgazyk sebitleei ruslaryň eline geçýär. Romanowlar hatda Konstantinopoly (Stambuly) «azat etmegiň» arzuwyny edip başlaýarlar.

*Osmanlylaryň uruşlarda ruslara garşy umuman şowsuz bolmaklarynyň sebäbi hökmünde **Günbatardaky ylmy-tehnologiki üýtgeşmelerden daşda galmagy, daşary ýurtlarda wekilhanalary açmakda gijikmeleri, goňsulary hakda ýeterlik maglumat almazlyklary, ykdysadyýetleriniň diňe salgyda esaslanmagy,***

ylım-bilime ýeterlik üns berilmezligi ýaly sebäpleri görkezip bolar.

Ruslar bolsa geçmişde bolşy ýaly häzirem duşmanlaryny, garşydaşlaryny we aýratynam goňşy halklaryny ünsli synlaýar. Aýratynam Beýik Pýotryň döwründe şu mesele boýunça uly öňegidişlikler gazanylypdyr. Muňa delil hökmünde şulary görkezmek mümkin: **1713-1917-nji ýyllar aralygynda Russiýada Türkiýe (Osmanly) hakda jemi 4 müň 874 kitap çap edilipdir**, bularyň ýarysyndan gowragyny taryhyň meselelerine bagyşlanyp ýazylan kitaplary düzýär. Diňe şulam olaryň duşman we geosyýasy bäsdeş hasaplanýan Osmanla nähili üns berendiklerini görkezýär.

Nadir DEWLET.

Penşenbe, 22.04.2021 ý. Taryhy makalalar